

Voiko uskoa rationaalisesti?

Krister Talvinen

Timo Koistinen:*Usko ja tiedollinen oikeutus.* Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 2001. Nid.

Timo Koistisen kirjassa *Usko ja tiedollinen oikeutus* tutkitaan 1980-luvun jälkeisenä aikana julkaistuja uskonnonfilosofisia kirjoja ja artikkeleita, joissa käsitellään uskonnollisten uskomusten rationaalisuutta. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että uskonnollisten uskomusten rationaalisuuden puolustajat väittävät, että uskomus ”Jumala on olemassa” on yhtä rationaalinen kuin uskomus ”edessäni on tietokone”. Ensi silmäyksellä väite vaikuttaa kovin oudolta, onhan tietokoneeni olemassaolon puolesta enemmän perusteita kuin Jumalan olemassaolon puolesta. Voidaan kuitenkin väittää, että muodostamme uskomuksen ”edessäni on tietokone pohtimatta sen perusteita, uskomus vain muodostuu välittömästi kokemuksen kautta, oli meillä esittää sen puolesta perusteita tai ei. Ja miksi tällaisia uskomuksia kuten ”edessäni on tietokone”, ”join aamulla kahvia” ja ” $2+1=3$ ” pitäisikään pystyä perustelemaan, niiden totuus tai rationaalisuus on vain ilmeistä. Mutta uskonnonfilosofi voi nyt väittää, että on yhtä rationaalista uskoa Jumalaan kuin ulkomaailman olemassaoloon.

Tämänkaltaista strategiaa puolustavat uskonnonfilosofit Alvin Plantinga, Nicholas Wolterstorff ja William P. Alston, jotka ovat pääosissa Koistisen kirjassa. Plantinga, Wolterstorff ja Alston puolustavat nimenomaa uskonnollisten uskomusten *episteemistä* rationaalisuutta. Esimerkiksi uskomukseni ”olen maailman paras laulaja” ei ole episteemisesti rationaalinen, koska se on selvästi epätos. Kuitenkin samaa uskomusta voidaan pitää *praktisesti* rationaalisenä, koska sen seurauksena kykenen parempiin laulusuorituksiin ja koen elämäni onnellisemmaksi kuin jos uskomukseni olisi totuuden mukaisesti ”olen keskivertoa huonompi laulaja”. Mainitut kolme filosofia kuitenkin väittävät Jumalaan uskomisen olevan praktisen rationaalisuuden eli psykologi-

sen hyödyllisyytensä lisäksi vielä episteemisesti rationaalista. Heidän mukaansa on siis luultavaa, että uskomus ”Jumala on olemassa” on tosi. Vaikka Plantinga, Wolterstorff ja Alston pyrkivät argumentoimaan ilman kristillisiä alkuoletuksia, niin mainittakoon, että he kaikki ovat tunnustuksellisia kristittyjä.

Kysymykset uskonnollisten uskomusten tai kokemusten rationaalisuudesta sekä uskon ja järkiperaisten perustelujen suhteesta ovat tutkimuskohteena mielekkäitä ja myös yhteiskunnallisesti relevantteja. Koistisen kirjan nimi sekä sen takakannessa olevat mielenkiinnon herättävät kysymykset – esimerkiksi ”Minkälainen on uskon ja järjen välinen suhde?”, ”Tarvitseeko usko ylipäätään evidenssiä?” ja ”Mikä on uskon suhde tietoon?” – antavat olettaa, että lukija saa selkeän kuvan siitä, miten uskonnollisten uskomusten rationaalisuuden puolesta tai vastaan voidaan argumentoida. Odotukset jäävät kuitenkin näiltä osin vaille tyydytystä; tosin Koistinen sanookin kirjansa esipuheessa ja johdannossa selkeästi tutkimustehtävänsä olevan pelkästään Plantingan, Wolterstorffin ja Alstonin teorioiden analysointi.

Tieto ja oikeutus

Kirja jakautuu kahteen päälukuun otsikoilla ”Episteeminen oikeutus” ja ”Usko ja oikeutus”. Perinteisen tiedon analyysin mukaan tieto on totta, oikeutettua uskomista. ”Episteeminen oikeutus” tarkoittaa siten sitä ehtoa, jonka vallitessa todet uskomukset ovat myös tietoa. Erilaisissa tietoteoreettisissa oikeutusteorioissa puolestaan esitetään erilaisia näkemyksiä episteemisen oikeutuksen rakenteesta. Esimerkiksi koherenssiteoriassa oikeutusehto määrittellään uskomusten keskinäisen yhteensopivuuden mukaan: siten todet uskomukset ovat tietoa, jos uskomukset ovat keskenään yhteensopivia. Koistinen olisikin voinut episteemistä oikeutusta käsittelevässä luvussa esitellä ensin ly-

hyesti erilaiset oikeutusteoriat perustateorias- ta (Koistisen termi "foundationalismi") ja ko- herenssiteoriasta reliabilismin, sen sijaan että uusia termejä tai teorioiden nimiä tuodaan esiin vähän väliä niiden selventämisen jäädes- sä puolinaiseksi.

Perustateorian keskeinen idea on, että us- komustemme perusteluketjut eivät voi olla päättymättömiä, siksi joidenkin uskomusten tulee olla niin sanottuja perususkomuksia eli uskomuksia, jotka ovat oikeutettuja itsessään ilman erillisiä perusteita. Tällainen perususkom- us on esimerkiksi uskomus "edessäni on tietokone". Plantinga kuitenkin leimaa perusta- teorian sisäisesti ristiriitaiseksi sillä perusteel- la, että perustateoria ei anna syytä sille, miksi uskoa perustateoriaan. Plantingan kritiikki pe- rustateoriaa kohtaan vaikuttaa lähinnä silmän- kääntötempulta (ks. Tomberlin 1986, 402-406), ja siksin olisi Koistisenkin ollut hyvä esitellä perustateoria neutraalimman lähteen avulla.

Plantingan ja Wolterstorffin episteemisen oikeutuksen teorioita käsittelevissä luvuissa lähdemateriaalina on käytetty niin varhaista materiaalia Plantingalta ja Wolterstorffilta, et- tä on kyseenalaista, voidaanko mistään varsinaisista episteemisen oikeutuksen teorioista puhua (ks. Swinburne 1985, 48-51). Alstonin episteemisen oikeutuksen teoriaa käsitellessään Koistinen tyytyy referoimaan melko suo- raan muutamaa Alstonin artikkelia, joissa kä- siteltävät aiheet – uskomusten tahdonalaisuus, internalismin eri muodot ja uskomusten- muodostuskäytänteiden (*doxastic practice*) luot- tettavuus – eivät selvennä sitä, mitä episteemi- nen oikeutus Alstonin mukaan on. Alstonin teoriasta esitetyt väitteet pitävät kyllä paik- kansa, mutta kokonaiskuva jää vajavaiseksi. Tämä on myös koko pääluvun "Episteeminen oikeutus" vaiva; vaikka episteemistä oikeutus- ta käsitellään yli kuudellakymmenellä sivulla, niin asiaan perehtymätön saa tietoteoriasta ja tiedollisesta oikeutuksesta sekavan kuvan.

Tieto vs. usko

Uskon ja tiedollisen oikeutuksen suhdetta toi- siinsa on tutkinut perusteellisimmin viime ai- koina Plantinga kirjasarjassaan *Warrant: The Current Debate* (1993), *Warrant and Proper Function* (1993) ja *Warranted Christian Belief* (2000). Plantingan mukaan uskomustemme episteeminen oikeutus määräytyy kognitiivis- ten kykyjemme moitteettoman toiminnan

kautta. Plantinga määrittelee tiedon siis totena uskomuksena, joka on muodostettu normaali- sti toimivilla kognitiivisilla kyvyillä. Esimer- kiksi uskomukseni "edessäni on tietokone" on oikeutettu, sillä en kärsi kognitiivisista häi- riöistä ja valaistus- sekä muut olosuhteet ovat normaalit.

Arvioidessaan Plantingan viimeaikaista tuotantoa Koistisen käsittely ei kuitenkaan tee täyttä oikeutta Plantingan vaikuttavalle tieto- teorialle. Tästä esimerkkinä kirjan sivu 61, jos- sa Koistinen väittää, että "Plantingan teoria on parhaiten ymmärrettävissä teistisen antropo- logian valossa". Näin voi olla, mutta esimer- kiksi kukaan kirjassa *Warrant in Contemporary Epistemology* olevista Plantingan tietoteorian arvioijista ei väitä, että Plantingan tietoteoria avautuu parhaiten "teistisen antropologian" kautta. Sen sijaan he näkevät Plantingan teo- rian keskeiseksi piirteeksi tiedon määrittelemi- sen niin, että henkilön ei tarvitse olla tietoinen uskomuksensa perusteista. Plantingan mu- kaan siis uskomukseni "kakkuun tulee kaksi kananmunaa" on tietoa, vaikka minulla ei ole mitään aavistusta miksi uskon niin. (Hyvän yleisarvion Plantingan tietoteoriasta saa Evan Falesin kirjoittamasta *Warrant and Proper Function* -teoksen arviosta sekä Louis Pojman- nin kirjan *What Can We Know?* yhdeksännestä luvusta).

Episteemistä oikeutusta käsittelevän luvun Koistinen päättää yhteenvedolla, jossa hän so- veltaa John Pollockin (1986) jaottelua erilaisista oikeutusteorioista Plantingan, Alstonin ja Wolterstorffin näkemyksiin. Yhteenvedon päätösvivulla Koistinen väittää, että "...Alstonin teoria vaikuttaa vähemmän dogmaattisel- ta kuin Plantingan uusi teoria". Mielestäni asia on juuri päinvastoin. Tiivistetysti Alstonin (1991) argumentti on, että pidämme suu- rinta osaa aistiuskomuksista oikeutettuina – esimerkiksi uskomus "edessäni on tietokone" – vaikka aistiuskomusten luotettavuuden puolesta ei voida osoittaa mitään evidenssiä olet- tamatta niiden aistien luotettavuutta; samoin voimme pitää uskonnollisia uskomuksia oi- keutettuina, vaikka emme voikaan osoittaa niiden luotettavuuden puolesta kehämäisyy- den välttäviä perusteita.

Alston väittää, että koska sekä aistiusko- musten että uskonnollisten uskomusten to- tuutta voidaan epäillä, niin molempien epis- teemisen oikeutuksen asteen tulee olla sama. Alston siis yrittää oikeuttaa uskonnolliset us- komukset vedoten skeptisismien mahdollisuu-

teen; aisteihin tai päättelyyn perustuvat uskomuksemme eivät ole episteemisesti yhtään paremmassa asemassa kuin uskonnolliset uskomukset, koska niidenkään luotettavuuden puolesta ei voida osoittaa kehämäisyyden välttäviä perusteita. On kuitenkin kyseenalaisia, seuraako skeptisismien mahdollisuudesta se, että miltei kaikki uskomuksemme ovat oikeutettuja (katso *Steup* 1997). Plantinga puolestaan väittää, että kognitiiviset kykymme voivat tuottaa tosia oikeutettuja uskonnollisia uskomuksia, jos Jumala on olemassa. Tätä taustaa vasten ennemminkin Alston kuin Plantinga syyllistyy dogmaattisuuteen yrityksessään oikeuttaa uskonnolliset uskomukset.

Oikeutus ja rationaalisuus?

Kolmannessa luvussa ”Usko ja oikeutus” Koistinen käsittelee Plantingan, Wolterstorffin ja Alstonin teorioita uskonnollisten uskomusten oikeutuksesta. Vaikka luvun 3.1. otsikko on ”Plantingan ja Wolterstorffin kalvinistinen teoria”, niin Wolterstorffin näkemyksiä ei käsitellä juuri lainkaan. Tämän ristiriitaisuuden Koistinen (2001, 90) itsekin huomioi.

Luvussa 3.1. Koistinen käsittelee pääasiassa Plantingan 1980-luvulla kirjoittamia artikkeleita, joissa hän väittää, että Jumalaan uskominen on välittömästi oikeutettua ilman erillisiä perusteita tai evidenssiä. Plantingan mukaan kukin yhteisö vain valitsee induktiivisella menetelmällä ne perususkomukset, jotka ovat oikeutettuja ilman muiden uskomusten tukea. Tämän näkemyksen ongelmaksi muodostuu tietenkin relativismi; jokainen yhteisö tai jopa jokainen yksilö on rationaalisuuden nimissä oikeutettu valitsemaan omat perususkomuksensa, minkä seurauksena meillä on joukko toisensa poissulkevia (esimerkiksi ateistin valitsema perususkomus ”Jumala ei ole olemassa” ja teistin perususkomus ”Jumala on olemassa”) episteemisesti oikeutettuja uskomuksia. Relativismin ilmeisyyden vuoksi onkin omituista, että Koistinen (2001, 87, 140) pitää silti Plantingan varhaisempaa tuotantoa ”filosofisesti kiinnostavampana” kuin hänen uutta, varsinaista epistemologista teoriaansa.

Väitän edelleen, että Plantingalla ei vielä 1980-luvulla ollut varsinaista episteemisen oikeutuksen teoriaa, vaan tuolloin hän eri yhteyksissä esitteli ideoitua siitä, että Jumalaan uskominen ei tarvitse evidenssiä ollakseen oikeutettua. Tämä idea alkoi muodostua oikeak-

si teoriaksi vasta kun Plantinga (esimerkiksi 1986) alkoi keskittyä ajatukseen siitä, että uskomusten oikeutus on riippuvainen kognitiivisten kykyjemme moitteettomasta toiminnasta oikeanlaisissa olosuhteissa. Plantingan (2000) uuteenkin teoriaa sisältyy selvästi kristillisiä alkuoletuksia, mutta hänen episteemisen oikeutuksen teoriaansa voidaan tarkastella niistä irrallaan, ja jäljelle jää varteenotettava oikeutusteoria.

Uskonnollisten uskomusten episteemisen oikeutuksen käsittelyssä häiritsee se, että monesti Koistinen (s. 9, 20, 109) tuntuu samastavan uskomusten episteemisen oikeutuksen ja rationaalisuuden keskenään. Sivulla 29 hän tosin erottelee rationaalisuuden eri muotoja, mutta hän ei missään vaiheessa tuo esille sitä, että epistemologit yleensä pitävät Jumalaan uskomista käytännöllisesti tai prudentiaalisesti oikeutettuna ja siten myös rationaalisena, vaikka he eivät myönnäkään uskonnollisilla uskomuksilla olevan episteemistä oikeutusta. Jumalaan uskomista voidaan siis pitää rationaalisena sen hyödyllisyyden vuoksi: ihminen voi uskonsa vuoksi esimerkiksi suhtautua maailmaan myönteisemmin ja kokea turvallisuudentunnetta.

Mielenkiintoinen tutkimusongelma olisikin selvittää, miten uskomuksia koskevat eri oikeutusnormit (esimerkiksi episteeminen, praktinen ja moraalinen rationaalisuus) liittyvät toisiinsa, ja onko Jumalaan uskominen praktisen rationaalisuuden lisäksi ”kaikki seikat huomioon ottaen” -rationaalista.

Koistisen kirja on täynnä teknisiä käsitteitä, ja siksi sitä ei voikaan suositella filosofista tietoteoriaa tuntemattomalle. Aloittelijan olisikin syytä tutustua ensin Markus Lammenrannan *Tietoteoriaan*, joka on julkaistusta suomenkielisestä kirjallisuudesta paras johdatus epistemologiaan ja kysymyksiin tiedollisesta oikeutuksesta.

Esille nostetuista puutteistaan huolimatta Koistisen kirja on kuitenkin mainio lisä suomenkielisen uskonfilosofian suppeaan valikoimaan.

KIRJALLISUUTTA:

Alston, William P. (1991): *Perceiving God: The Epistemology of Religious Experience*. Cornell University Press, Ithaca.

Fales, Evan (1994): arvostelu kirjasta Alvin

- Plantinga *Warrant and Proper Function, Mind*, 103 (1994), 391-395.
- Lammenranta, Markus (1993): *Tietoteoria*. Tammerpaino Oy, Tampere.
- Plantinga, Alvin (1986): "Epistemic Justification" *Nous*, 20 (1986), 3-18.
- Plantinga, Alvin (1993): *Warrant: The Current Debate*, Oxford University Press, New York.
- Plantinga, Alvin (1993): *Warrant and Proper Function*. Oxford University Press, New York.
- Plantinga, Alvin (2000): *Warranted Christian Belief*. Oxford University Press, New York, 2000.
- Pojman, Louis P. (1995): *What Can We Know?* Wadsworth Publishing Company, Belmont.
- Pollock, John (1986): *Contemporary Theories of Knowledge*, Rowman & Littlefield, New Jersey.

- Steup, Matthias (1997): arvostelu kirjasta William Alston *Perceiving God: The Epistemology of Religious Experience*, *Nous*, 31 (1997), 408-420.
- Swinburne, Richard (1985): arvostelu kirjasta Alvin Plantinga & Nicholas Wolterstorff (eds.) *Faith and Rationality* (University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1983), *The Journal of Philosophy*, 82 (1985), 46-53.
- Tomberlin, James E. (1986): arvostelu kirjasta Alvin Plantinga & Nicholas Wolterstorff (eds.) *Faith and Rationality* (University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1983), *Nous*, 20 (1986), 401-413.

Kirjoittaja on valtiotieteen maisteri, joka valmistee Turun yliopistossa lisensiaatintyötä Alvin Plantingan epistemologiasta ja väitöskirjaa uskomusten etiikasta.